

“EEMSTER REVISITED” REVIEWED

Commentaar op wetenschapsfilosofie, logica en onzin van gespecialiseerde beroepsarcheologen bij een vondstmelding

Pieter Dijkstra

Inleiding

In 2004 verscheen in de Nieuwe Drentse Volksalmanak een artikel van de heren Roebroeks, Kars, Niekus en Rensink over de vondsten van Eemster (Roebroeks *et al*, 2004). Deze vondsten zijn gedaan ná het overlijden van Tjerk Vermaning en werden gemeld door J. Glimmerveen aan de provinciale archeoloog van Drenthe, dr. W.A.B. van der Sanden. In het artikel komen de auteurs tot de slotsom dat de vondsten “uit recent vervaardigde artefacten bestaan en dat er dus geen sprake is van een archeologische vindplaats” (Roebroeks *et al*, 2004, 109). De auteurs hebben naar aanleiding van de vondstmelding en op verzoek van Van der Sanden een onderzoek ingesteld naar de waarde van de vindplaats Eemster, omdat deze staat aangegeven op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van Drenthe.

Voor de gemiddelde lezer van de Drentse Volksalmanak kan het negatieve oordeel over de vondsten een logisch lijkende conclusie zijn. Voor sommigen kan het ook een opluchting betekenen, omdat er nu eindelijk een einde lijkt te zijn gekomen aan het nietes-welles spelletje over de sinds 1975 voortstapende vraag over de echtheid van een aantal door Vermaning, in de bewogen jaren 1965-1975 aan het licht gebrachte concentraties stenen artefacten (Van der Lee, 2004 / 2005).

Men kan echter ook twijfels hebben bij het onderzoek en uitkomsten daarvan. Zo is de al lange tijd gangbare en tegenwoordig in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie vereiste procedure voor de waardstelling van archeologische vindplaatsen is bij het onderzoek in Eemster niet gevolgd¹. Naar de mening van de auteur zijn de gerenommeerde onderzoekers hapsnap en daarmee onverantwoord te werk gegaan waardoor geen recht wordt gedaan aan de vondstmelding van Glimmerveen en de vindplaats Eemster verloren dreigt te gaan.

In deze bijdrage zal worden getracht, de publicatie van W. Roebroeks en medeauteurs kritisch te analyseren om vast te stellen wat zij nu wél en niet hebben proberen te verduidelijken. Relevante gegevens over eerder onderzoek van H. Kars wordt hieraan toegevoegd (Zie Dijkstra 1995).

Onderzoek en vergelijking door het onderzoeksteam

De door het onderzoeksteam willekeurig aan de oppervlakte verzamelde stukken vuursteen worden door hen vergeleken met de door T. Vermaning gevonden artefacten van de groep Eemster. Hierbij rijst de vraag wat ze vergeleken hebben.

A. 1. Hun vergelijking is gebaseerd op een samenraapsel van vuursteensoorten uit de bouwvoor, die uit oorspronkelijk verschillende niveaus afkomstig zijn. De vuurstenen zijn dus niet op een stratigrafische wijze verzameld.

2.1 Bij de aangetroffen soorten vuursteen zijn afrondingen, verkleuringen en diverse glanskenmerken aanwezig. (Roebroeks *et al*, 2004,107).

2.2 Bij werktuigen die door de prehistorische mens zijn vervaardigd, is dikwijls eerst de oude korst (dit is de oude verweringslaag) verwijderd, voordat het stuk werd afgewerkt tot een eindproduct. Deze bijproducten, die in het beginstadium van vuursteenbewerking “vervaardigd” zijn, werden later als het ware in het keileem “geconserveerd”: holten, scheuren en hinge-negatieven raakten opgevuld en bleven zo gevrijwaard van kleur / glanspatina en krassen. Al vóór de eigenlijke bewerking van het vuursteen is dus al differentiatie ontstaan. Zogenaamde mantelafslagen, zoals decortificatieafslagen en productieafslagen zijn niet vergelijkbaar met onbewerkte, aan de oppervlakte verzamelde natuurlijke stukken vuursteen. Bovendien zijn aan de oppervlakte verzamelde stukken vuursteen uit verscheidene perioden afkomstig, waardoor deze ook nog eens onderling grote verschillen vertonen.

2.3 Artefacten, door allerlei geostratigrafische momenten aan de oppervlakte aangetroffen, hebben dikwijls oppervlakteveranderingen (zie Roebroeks *et al*, 2004, blz. 107, afb. 2 en 3). Deze zogenaamde oppervlakte-modificaties zijn door D. Stapert onderzocht (Stapert,1976). Wanneer en hoe deze veranderingen op de stenen zijn ontstaan is niet aan een specifieke periode gebonden en ze behoeven ook lang niet altijd hetzelfde te zijn als bij stukken uit een gesloten / afgedekt geologisch en stratigrafisch niveau. Maar een aantal van Stapert zijn “ouderdomskenmerken”, zoals afrondingen en frictieglans zijn zeer interessant: als deze kenmerken worden aangetroffen op de artefacten die hier ter discussie staan, dan pleit dat voor de echtheid ervan.

---

1 Sinds april 2005 is versie 2.2 van de KNA van kracht. Deze KNA kan geraadpleegd worden op de website van de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) : www.sikb.nl

W. Roebroeks en zijn collega's stellen dat de door hen genoemde oppervlakteveranderingen kenmerkend zijn voor een herkomst uit het keizand. Dit is echter volgens Stapert geen wet van Meden en Perzen (Stapert 1976, 39, tabel 1). Keizand heeft er in wezen niets mee te maken: de verschijnselen kunnen even goed in andere delen van Nederland ontstaan, daar waar dezelfde geologische omstandigheden aan de oppervlakte of dicht aan de oppervlakte aanwezig zijn. Artefacten die niet aan de oppervlakte of dicht aan de oppervlakte liggen, kunnen meters diep ingebed zijn, zoals in de Belvédère (Roebroeks 1988) en ze zijn daarom niet bedekt met kleur- en/of glanspatina: het uiterlijk oogt vers.

B. 1. In de diepere holten van de artefacten uit Eemster bevindt zich keileem en / of keizand. Dit keileem / keizand laat zich bijna niet verwijderen; ze heeft een hoge hechtwaarde.

1.2 Wanneer de Eemstervondsten afgedekt zijn geraakt door latere afzettingen en ze worden dan een periode onderhevig aan een regime van permafrost, dan laat zich raden wat er gebeurt. De ondergrond is permanent bevroren en in de zomer ontdooit de bovenlaag, maar het water kan niet wegzakken in de bevroren ondergrond, zodat er een van water verzadigd pakket ontstaat. Wanneer in het najaar de top van de ontdooide laag weer befrist, dan wordt tijdelijk een ontdooide, en van water verzadigde laag opgesloten tussen twee bevroren pakketten. Het water zet uit in het traject tussen +4° C en 0° C, maar daarvoor is onvoldoende ruimte aanwezig en als gevolg daarvan ontstaat cryoturbatie. De opgesloten ontdooide laag komt in beweging en de artefacten die zich in die laag bevinden schuren tegen de permafrostlaag en de bevroren bovenlaag. De sporen van cryoturbatie die zichtbaar zijn in de profielen (fig. 1 en 2), maken duidelijk wat er met de “verser” ogende artefacten gebeurd kan zijn, vooral met de uitstekende hogere delen en randen van de stenen. Mogelijk heeft dat na het Eemien plaats gevonden.

1.3 Door middel van experimenten is vastgesteld, ook door de auteur van dit artikel, wat dit voor consequenties heeft voor ribben, randen en andere uitstekende delen van een artefact. Tijdens het schuren van een zelfgemaakte biface op een bevroren ondergrond werd na verloop van tijd de matrix modderig. Er werden drie gradaties korrelige zanden (waaronder keizand) gebruikt en leem. Voordat het grondmonster zachter werd, waren de ribben al licht afgerond, zoals te zien was met behulp van een 24x vergrotende binoculair. De uitstekende delen van de vuistbijl waren toen al zwaarder afgerond en er vertoonden zich grove krassen. Nadat de matrix overging in modder werden de al afgeronde delen fijner en gladder van uiterlijk. Onder de microscoop (vergroting 12x) was dat duidelijk zichtbaar. Er waren tijdens de proeven delen van ribben afgeplakt, waardoor het contrast tussen het afgeronde en niet-afgeronde gedeelte werd geaccentueerd. De mate van afronding kan per site verschillen, afhankelijk van factoren als de duur van de cryoturbatie, het verschil in zomer- en wintertemperatuur en de samenstelling van de bodem. De auteur heeft geprobeerd de afrondingen op de ribben van de zelfgemaakte vuistbijl met behulp van een fijne korrel korundschijfje te imiteren, maar die proef leverde meer afplating dan een vloeiende afronding op.

Literatuuronderzoek

De auteurs van de gewraakte publicatie over of: van het artikel over de vondstmelding van Eemster, met name H. Kars, verklaren dat ze niet bekend zijn met het fenomeen van de afgeronde ribben, “noch van andere gebieden”. Nu hamert prof. dr. W. Roebroeks tijdens colleges steeds op het belang van gedegen literatuuronderzoek als essentieel onderdeel van wetenschappelijk onderzoek. Ook in zijn publicatie "Oermensen in Nederland" (Roebroeks 1990) verwoordt hij de noodzaak van bronnenstudie. Zijn kritiek op anderen over gebrekkig literatuuronderzoek wordt echter pijnlijk, in het licht van het verschijnsel “afrondingen”. Gelukkig kan hij de pijn in dit geval delen met de medeauteurs; gedeelde smart is halve smart....

Ons literatuuronderzoek leidde tot verrassende parallellen. In een eerder door de auteur gepubliceerd artikel, waarin ook de monsters van het onderzoek van H. Kars in Eemster zijn gepubliceerd, werd al verwezen naar François Bordes (Zie Dijkstra, 1995). Diens bevindingen worden aangevuld met vergelijkbare bronnen zoals J. Wymer: Lower Palaeolithic Archaeology in Britain uit 1968 en het in 1981 gepubliceerde: The Lower and Middle Palaeolithic Periods in Britain van D. Roe.

Wymer beschrijft de uiterlijke kenmerken van artefacten, zoals kleurpatina's en bij de toestand van de artefacten onderscheidt hij licht gerold, zwaarder gerold en “abraded” (Wymer, 1968). Hij illustreert een en ander met foto's en vermeldt de mate waarin de artefacten zijn “beschadigd”. Hij noemt in dit verband de volgende vindplaatsen:

- Boy Hill, Rotherfield Highlands, Rotherfield Peppard Pit en Rotherfield Farm pit.
- In de Thames Valley: Cannon Court Farm Pit, Furze Platt, Caversham en Benson.

- In de omgeving van Oxford: Wolvergate Channel.
- In Newbarry District: Roebuck-Grovelands (Pit), Butt's Hill (Pit) en Taplow.
- Typische terrassen sites zoals Wexham en Farnham Royal.

Derek Roe (1981) vermeldt andere sites zoals:

- High Lodge, Derbyshire, Kent's cavern, Newbury Encote Gate pit.
- In de Thames valley: Reading.
- In Suffolk: Caversham Hill, Warren Hill

In Bosinski 1967:

- Döhren, Woltersdorf, Medingen, Rethen, Leinsweiler, Erzenhausen, Ober- en Unterising, Balve, Inheiden, en Achenheim.

In totaal gaat het, afgaande van de door G. Bosinski gepubliceerde stukken, om ten minste 22 stuks artefacten afkomstig uit 10 verschillende vindplaatsen die afgeronde ribben bezitten. Eveneens opvallend is dat ook in het West-Duitse deel zelfs erg lompe of dik uitgevallen bifaces worden afgebeeld. Deze kunnen tevens waargenomen op de bekende vindplaatsen als Salzgitter Lebenstedt, Balve, Beulshaven, Medingen, Ramingen, Geismar, Rheidt, Hochdal, Bad Godesberg, Lippenstadt en Scheessel.

Alle bovenvermelde vindplaatsen zijn oud- en middenpaleolithisch, elk met hun eigen geologische omstandigheden. Maar waar het om draait: al die sites leverden artefacten met afgeronde ribben in verschillende gradaties op.

Het geheugen van W. Roebroeks laat hem in de steek als het gaat om afgeronde ribben. In zijn dissertatie vermeldt hij op blz. 25 en blz. 107 (fig. 121), welke artefacten uit zijn eigen opgraving in de groeve Belvédère dit verschijnsel vertonen (Roebroeks, 1988).

Een ander aspect waarop door de auteurs (Roebroeks et al., 2004) wordt ingegaan is wat zij "vrij doffe zijdeglans" noemen. D. Stapert zegt dat alle stukken van Tjerk Vermaning de door hem als "ouderdomskenmerken" aangeduide verschijnselen missen. In dit licht is de opmerking van de vier onderzoekers enigszins merkwaardig, maar ze geven als verklaring dat "in het algemeen het aantal oppervlaktekenmerken, veroorzaakt door verwerking, naar beneden afneemt". En dan schrijven ze: "Relevant is dat vuursteen verzameld uit het keileem op de monsterlocaties altijd een vrij uniforme zijdeglans vertoont. Op alle vuursteen uit de hogere delen van het bodemprofiel komen daar andere kenmerken bij". Een curieuze constatering. Ze hadden zich dan immers middellijk moeten afvragen, hoe die stenen van Vermaning, die naar hun bewering recent zouden zijn vervaardigd N.B. zelfs uit "zuidelijke vuursteen", aan die voor de diepere niveaus zo typerende "doffe zijdeglans" van de Eemster site zijn gekomen. Methodisch is hun vergelijking ook geen hoogstandje, want wat vergelijken ze nu eigenlijk? Willekeurige stukken vuursteen uit het bovenste niveau in een gestoorde context en afkomstig uit verschillende niveaus worden vergeleken met artefacten van T. Vermaning en van latere vindders.

De Rijks Geologische Dienst vermeldt dat in de Formaties van Twente en Eindhoven altijd diverse formaten van stenen voorkomen. En wat de vier auteurs "verser" noemen wordt niet onderbouwd door bijvoorbeeld de afsplinteringsmethode, waarbij door het afslaan van een scherfje het contrast tussen "binnenkant" en oppervlak van een steen als gevolg van kleur- en/of glanspatina goed zichtbaar wordt. Ze hebben verzuimd grondmonsters te nemen van de lagen onder de bouwvoor. Ze zijn zelfs helemaal niet de grond ingegaan met behulp van het bij opgravingen meest gebruikte hulpmiddel: de schop. Op deze manier konden ze alleen maar appels met peren vergelijken op basis van het kenmerk, dat ze beide aan een boom groeien en beide eetbaar zijn.

De geologische context van de Eemster-vondsten.

In deze paragraaf zal de situatie geschetst worden waarin W. Roebroeks en zijn collega's hun observaties hebben gedaan c.q. hun onderzoek hebben verricht naar aanleiding van de vondstmelding van J. Glimmerveen en op verzoek van de provinciale archeoloog van Drenthe. In een later stadium hebben zij ook de vondsten uit de Eemster-collectie van de APAN onderzocht.

Om de geomorfologische situatie te verduidelijken verwijzen we naar twee profielen (fig. 1 en 2).

Het ene profiel (fig. 1) is door A. Wouters gemaakt in 1982. Hierin bevonden zich enkele artefacten in stratigrafisch verband. Het ander profiel (fig. 2) is in augustus 1986 gemaakt door de auteur van dit artikel.

Hierin bevond zich een kleine afslag².

In de toelichting op de Geologische Kaart 1:50.000 van de Rijks Geologische Dienst (Zagwijn & Van Staaldunin, 1975) lezen we dat Drenthe en vooral het gebied rond Eemster, bedekt was met uit Scandinavië afkomstig landijs van het Saalien ($\pm 125.000 - \pm 105.000$, stadium E). Onder het landijs werd keileem gevormd. Dit bestaat uit leemhoudende grove zanden, waarin ook oudere materialen door grondmorenes zijn opgenomen. Het keileem werd na de ijsafzetting door smeltwaterafzettingen doorsneden. Daar overheen komen later andere afzettingen zoals de Formatie van Boxtel (voormalige Formatie van Twente en Eindhoven)³; in de laatste kunnen zich talrijke cryoturbate verstoringen bevinden, als gevolg waarvan verschillende afzettingen vermengd kunnen zijn. De stratigrafische opbouw van de twee profielen is als volgt:

- A) De bouwvoor met een dikte van ca. 10-30 cm.
- B) Restant van een B-horizont in een gelige formatie, de Formatie van Boxtel, ± 30 cm.
- C) Een restant van de Boxtel formatie, vermengd met delen van Urk-afzettingen. De vermenging is het gevolg van cryoturbatie, waardoor een verplooiing van de bodemopbouw ontstond. Het is mogelijk dat de sterke koudeterugslag tussen het Denekamp interstadiaal en het Bølling interstadiaal hieraan debet is.

Op de tekeningen zijn met sterretjes de vondsten aangegeven, die bij het steken van de profielen *in situ* werden aangetroffen.

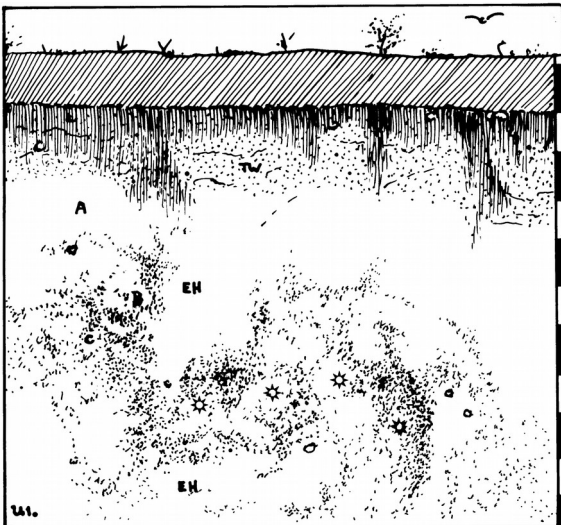

Fig. 1 Wouters 1982

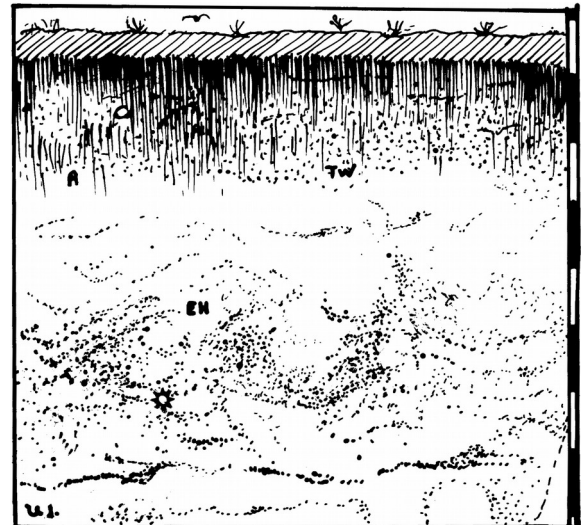

Fig. 2 Dijkstra 1986

Een oude bodemvorming uit het Eemien heeft het keileem, het bovenste niveau van het toenmalige profiel, door begroeiing, bioturbatie en inspoeling veranderd in wat we nu keizand noemen. Tijdens de bodemvorming vond gedurende een lange tijd uitspoeling van humus, klei en mineralen plaats, dat leidde tot een bruine, roestige verkleuring van de bodem, de zogenaamde B-horizont.

In de bouwvoor bevinden zich allerlei gesteenten die uit diverse horizonten en niveaus afkomstig zijn, waaronder ook verschillende vuursteensoorten. Het hele gebied is recentelijk op zijn kop gezet door ruilverkaveling en daardoor bevindt zich een mix van verschillende afzettingen in de bouwvoor: de Formatie van Boxtel, recente (middeleeuwse) stuifzanden en restanten van podzolvorming die na deze verstuingen weer optrad. Vóór de ruilverkaveling is het gebied al onderhevig geweest aan inspoeling (geultjes) en dalvorming. En uitgerekend in dit niveau, de bouwvoor, hebben W. Roebroeks en zijn team hun assortiment vuursteen verzameld, dat als basis moest dienen voor de vergelijking met de artefacten van T. Vermaning en de exemplaren die door J. Glimmerveen waren gemeld. Bij het verzamelen van het vuursteen is geen schop in de grond gestoken⁴.

2 De afstand tussen beide profielen bedraagt 5-10 meter en is gereconstrueerd, omdat de eigenaar de toegang tot de akker heeft veranderd.
3 Voor de nieuwe lithostratigrafische benamingen zie Mulder et al. 2003.
4 Mondelinge mededeling van J. Glimmerveen.

Vermaning heeft zijn artefacten verzameld ter plaatse van de eikenhoutsingel, die niet verkaveld werd en de door Glimmerveen gemelde vondsten komen uit een ongestoord profiel ter plaatse van de toegang tot de akker.

Het onderzoek door dr. H. Kars

In een eerdere publicatie van de auteur (Dijkstra 1995) wordt vermeld wat H. Kars bij zijn opgraving c.q. bemonstering had gevonden. Het materiaal in de vele plastic zakken in het laboratorium van H. Kars heeft de auteur in april 1988 steekproefsgewijs onderzocht. De vraag was wat voor oppervlakteverschijnselen zich op de opgegraven stukken vuursteen bevonden. Het onderzoek werd uitgevoerd met behulp van het binoculair en de waarnemingen zijn zorgvuldig beschreven.

Van belang voor dit artikel, was het verzoek van H. Kars aan de auteur om alle monsters te onderzoeken, aangezien hij daar zelf geen tijd voor had. De auteur heeft aan dit verzoek echter geen gevolg gegeven, omdat hij het niet opportuun achtte iemand uit een tegengesteld kamp (tegengesteld ten opzichte van het toenmalige B.A.I. Groningen) werkzaamheden te laten verrichten in het kader van een 'onafhankelijk' onderzoek. Het onderzoek viel (en valt nog steeds) onder verantwoordelijkheid van H. Kars.

Bij gelegenheid van een bezoek van de auteur aan de ROB, in de periode van het onderzoek, gaf H. Kars toe dat hij geen literatuuronderzoek had gedaan met betrekking tot de zgn. "afrondingen" op de stukken van Tjerk Vermaning en vertelde hij waarom hij geen heil zag in het vergelijken van de stukken vuursteen die op de vindplaatsen van Vermaning waren verzameld met de gewraakte artefacten. Er waren volgens hem te grote verschillen in afrondingen (dit zullen we verderop in dit artikel toelichten).

Op 11 oktober 1997 verklaarde H. Kars dat hij nog niets had kunnen ondernemen om zijn onderzoek van de Vermaningvondsten af te ronden. Tevens vertelde hij dat de bemonsteringen van de Eemsteropgraving naar het depot waren gebracht. Opmerkelijk is dat een medewerker van de ROB, mij zeer recent meedeelde, dat er geen stenen van de opgraving in Eemster⁵ de deur uit zijn gegaan.

Vermoedelijk is de inbreng van H. Kars beperkt tot wat hij in 1987 heeft opgegraven en in zakken bewaard. Hij zou volgens het artikel in de Nieuwe Drentse Volksalmanak pas in een latere fase bij het "onderzoek" van W. Roebroeks, M. Niekus en E. Rensink betrokken zijn geraakt. Het materiaal is, behalve door de auteur, niet verder onderzocht. W. Roebroeks heeft J. Glimmerveen tegenstrijdige informatie gegeven over het materiaal. Zo zouden afgeronde ribben, al dan niet vergezeld van krassen, niet voorkomen op stukken vuursteen die aan de oppervlakte waren verzameld. Dit is pertinent onjuist. Tijdens het onderzoek in het laboratorium van H. Kars in april 1988 heeft de auteur meerdere stukken waargenomen met afgeronde ribben en krassen⁶. Bovendien werd na verwijdering van de matrix in scheuren en holten de natuurlijke versheid van de silex zichtbaar. Hieruit blijkt dat men geen referenties heeft bestudeerd, terwijl W. Roebroeks en medeauteurs wel daarover schrijven in de Nieuwe Drentse Volksalmanak (blz.108 r.14).

Het oorspronkelijke onderzoek van H. Kars is een stille dood gestorven. In een later stadium vormt Kars een team van collega's die hem behulpzaam moeten zijn. Ze zijn in zijn ogen onafhankelijk en afkomstig van verschillende instituten. Mogelijk is hij bang geworden voor de zogenaamde "valkuilen", waarvoor de auteur hem destijds al waarschuwde.

Op één van de door H. Kars belegde bijeenkomsten bij de ROB op 2 maart 1989 met J. Deeben, C. Lagerwerff, H. Peeters en F. de Vries werd door J. Deeben informatie verstrekt over Noord-Duitse en Poolse sites die mogelijk overeenkomsten vertoonden met de drie belangrijkste vindplaatsen van Tjerk Vermaning. De bedoeling was dat H. Kars contacten zou leggen met de betreffende archeologen om het materiaal te kunnen vergelijken met de vondsten van Eemster. Naar later zou blijken, heeft H. Kars in dit opzicht niets meer ondernomen.

Eerder was er een bijeenkomst geweest op het toenmalige IPP te Amsterdam, waar Ad Wouters aan H. Kars en zijn aanwezige onderzoeksteam een viertal artefacten met sterk afgeronde ribben uit Frankrijk toonde; drie ervan waren afkomstig uit de Dordogne (Le Bos de Plazac) en één uit de Charente. Met deze voorbeelden en de bijgevoegde informatie heeft H. Kars niets gedaan: sterker nog; hij blijft beweren dat hij buiten de vondsten van Tjerk Vermaning geen ander vergelijkingsmateriaal kent met zulke zwaar afgeronde ribben en uitstekende delen. Een kwestie van een selectief geheugen?

Refitting en gebruikte vuursteen

5 Onder leiding van H. Kars.

6 Overigens, de monsters waren gecodeerd in relatie tot de diepte en soms naar stratigrafisch niveau.

De opmerkingen van W. Roebroeks en zijn medeauteurs over de afstand, waarover in het Midden-Paleolithicum vuursteen als grondstof werd getransporteerd, roepen eveneens vragen op. In 1988 verklaart W. Roebroeks dat vuursteen werd meegenomen van diverse bronnen naar de sites uit het Midden-Paleolithicum en hij geeft in een tabel aan over welke afstanden dat gaat. Soms zijn er meer bijgewerkte artefacten (werktuigen en weinig afval), dan weer het omgekeerde (veel afval en weinig werktuigen) zoals in Neuwied en in de Hélingroeve St. Syphorien.

De in de tabel vermelde afstanden bedragen:

- Rond 350.000 jaar geleden   40 à 45 km tussen bron en site
- Rond 220.000 jaar geleden   70 à 75 km
- Rond 110.000 jaar geleden   110 à 120 km
- Rond 50.000 jaar geleden   270 à 290 km

Recentelijk doet W. Roebroeks (2005,108) het nog eens dunnetjes over. Hij schrijft: “Uit schaarse gegevens uit West en Centraal Europa is in één geval duidelijk dat in de vroegere fasen van het Midden-Paleolithicum groepen over afstanden van 80 tot 100 km rondtrokken” (fig. 5.10). Hij relateert deze afstanden als volgt: “Bij deze maten gaat het om rechte lijnen tussen de vindplaats van een artefact en de vuursteenbron waaruit het materiaal afkomstig is”. Met andere woorden: door natuurlijke barrières kunnen de afstanden aanzienlijk vergroot worden. Dit is wel pech wat betreft de Eemstervondsten, want W. Roebroeks en zijn medeauteurs schrijven op pagina 108: “. . . maar daarbij gaat het om zeer lage percentages, en zeer vaak om gere toucheerde objecten, om werktuigen: in het algemeen is 60-80% van het materiaal afkomstig uit grondstofvoorkomens op minder dan 5 km van de betreffende sites, slechts 1 à 2 procent van bronnen op 20 km of meer.” Ze geven daarbij enkele referenties op. Nu gaan de heren er echter volkomen ten onrechte van uit dat, met uitzondering van het artefact EE-67-1, de grondstof van de Eemster-artefacten duidelijk afwijkt van de noordelijke vuursteen; die zou uit zuidelijke rivierafzettingen verzameld zijn, bijvoorbeeld uit de Formatie van Urk, maar vindplaatsen van dergelijke vuursteen zouden in Noord-Nederland niet bekend zijn. Ze beroepen zich daarbij op een schriftelijke mededeling van de specialist H. Huisman. Deze heeft echter na het verschijnen van het artikel in de Nieuwe Drentse Volksalmanak in niet mis te verstane bewoordingen te kennen gegeven, dat hij zich van een dergelijke uitspraak distancieert⁷. Ervan uitgaande dat het vuursteen volgens de determinatie van H. Huisman van noordelijke oorsprong is, kunnen de vuursteensoorten van Eemster zelfs op korte afstand verzameld zijn. Overigens blijkt het materiaal dat oorspronkelijk afkomstig is uit Scandinavië tot ver in het zuiden van het Noordzeebekken te zijn afgezet.

Verscheidene ervaren archeologen, die het materiaal van Eemster hebben gezien, toen het zich nog in de collectie van de auteur bevond, hebben verklaard dat het hier om noordelijk materiaal gaat en dat zelfs geen van de soorten ook maar enigszins op zuidelijk materiaal lijkt. Des te merkwaardiger is dan het feit, dat een van de vier auteurs, M. Niekus, al in september 2003 ten huize van de auteur te kennen gaf dat het materiaal van Eemster uit Zuid-Nederland afkomstig zou zijn. Niekus gaf hiervoor toen geen argumenten, alleen verklaarde hij dat het ging om enkele stukken die hij bij Klaas Geertsma had gezien. In feite waren dat de vondsten, die door Jan Glimmerveen zijn gemeld.

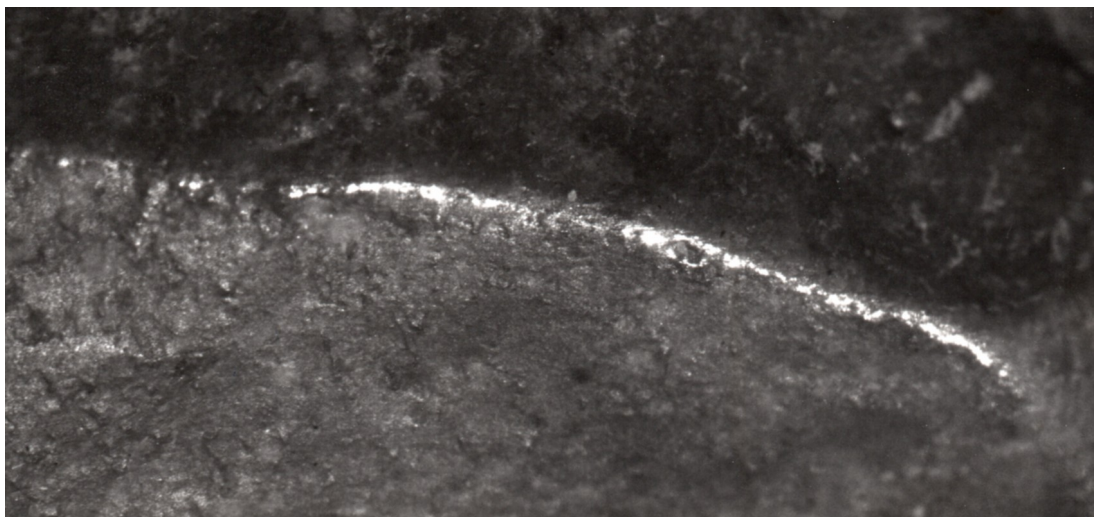
H. Kars zwijgt over het onderzoek dat hij had willen instellen naar de “doffe niet transparante vuursteen die zwartgroen van kleur is” door middel van een slijpplaatmethode. In feite heeft H. Kars na 1989 niets meer ondernomen, behalve dan dat hij de Leemdijkbijl echt verklaarde, tot ontsteltenis van D. Stapert en zijn medestanders. Hij werd benoemd tot hoogleraar aan de Vrije Universiteit van Amsterdam en -zoals hij op 11 oktober 1997 aan de auteur verklaarde- daardoor had hij geen tijd meer voor dit soort onderzoeken⁸.

7 Nieuwsblad van het Noorden,15-1 -2005.

8 Het onderzoek van H. Kars werd door de beroepsarcheologen die bij de zaak Vermaning betrokken waren, niet in dank afgenomen. Zij vreesden dat het conclusies zou opleveren die voor D. Stapert en zijn medestanders desastreus zouden zijn en dat moest koste wat het kost voorkomen worden. Toen H. Kars na afloop van de eerste steentijd dag op het IPP. (6 februari 1986) bekend maakte, dat hij met het project was gestart, wilde prof. dr. Louwe Kooijmans hem dat verbieden. Het leidde zelfs tot een handgemeen tussen de Leidse professor en de onderzoeker; W. Roebroeks was hiervan getuige. De door W.F. Hermans in zijn boek “Onder professoren” haarscherp beschreven wan-toestanden onder hoogleraren van de Groningse universiteit verdwijnen in het niet bij deze archeologische strijd. Na de publicatie over de echtheid van de Leemdijkbijl nam de druk toe, maar er kwam een tactische oplossing: H. Kars

Frictieglans

In de weerlegging van de argumenten van W. Roebroeks en zijn collega's of: had de auteur van dit artikel zich kunnen beperken tot het punt "frictieglans", door D. Stapert naar voren gebracht als één van zijn "ouderdomskenmerken". Onderzoek naar dit aspect was al gedaan ten behoeve van een publicatie in "Archaeologische Berichten" no. 17 (Dijkstra, Musch & Wouters 1986). In het kader van het onderzoek van H. Kars schreef de auteur een vervolg in "Archeologie" no. 6 met foto's (Dijkstra, 1995). Hier is al het ultieme bewijs voor de echtheid gegeven, niet alleen omdat Stapert het nadrukkelijk een echtheidskenmerk noemt, maar ook omdat het in de chronologie van de vervalsingzaak Vermaning onverdacht is. D. Stapert formuleerde immers zijn kenmerken in *Palaeohistoria* XVIII van 1976, maar al meer dan drie jaar eerder waren de vondsten van Eemster gedaan, namelijk in november 1972. Tijdens het tekenen van de vondsten voor de publicatie van 1986 was al geconstateerd, dat dit echtheidskenmerk zich ook bevond op afgeronde ribben. Dit geldt eveneens voor de aan H. Kars getoonde stukken uit de Dordogne en de Charente, terwijl deze in de publicatie in de *Nieuwe Drentse Volksalmanak* verklaart dat hij dergelijke afrondingen nooit heeft gezien. Tjerk Vermaning moet wel een erg vooruitziende blik hebben gehad, wanneer hij al in 1965 (Hoogersmilde) met dit toen nog niet beschreven fenomeen rekening heeft gehouden door het aanbrengen van "valse" frictieglans. Zelfs de door H.T. Waterbolk (2003) als mogelijke vervalsers aangeduide personen hadden er toen nog nooit van gehoord en in geen enkele Europese publicatie op steentijdgebied was er ooit aandacht aan besteed. De plaats en het karakter ervan verschilt duidelijk van de sikkelglans in Bandceramische context. Zoals al eerder aangegeven is frictieglans in diverse vormen en grootten aangetoond op artefacten van het Midden-Paleolithicum, Jong-Paleolithicum, Mesolithicum en Neolithicum en het heeft wel degelijk te maken met diepteligging en wortelgroei van bomen (mondelinge mededeling van Peter Gendel in 1982). Op de hier afgebeelde foto is een langere frictieglans zichtbaar op een licht afgeronde rib. Dit bewijst dat de afronding zelf logischerwijze eerder heeft plaatsgevonden. Merkwaardig dat W. Roebroeks en zijn kompanen er met geen woord over reppen.

Overige opmerkingen

Het door W. Roebroeks en medeauteurs verrichte onderzoek naar aanleiding van de vondstmelding van Jan Glimmerveen aan W. van der Sanden roept veel vragen op, vooral als het gaat over de wetenschappelijke waarde ervan. Naar het schijnt mag door wetenschappers op een nogal creatieve manier met gegevens en interpretaties worden omgesprongen. De heer Huisman verklaarde na het zien van de Eemstervondsten onomwonden dat hij daarvoor alleen te maken had gehad met suggestieve vragen van één van de leden van het Roebroeks-team, waarbij relevante gegevens ontbraken om tot een juiste oordeelsvorming te komen. Bovendien verklaarde H. Huisman tegenover journalisten en de APAN dat de in Eemster gebruikte vuursteensoort wel degelijk "inheems"

kreeg een hoogleraarschap aangeboden in Amsterdam en het onderzoek werd gestaakt. Meteen al gonsde het van de geruchten over een oorzakelijk verband tussen deze twee feiten. Het zou een bevestiging zijn van de bewering, dat men geen professor wordt dankzij kennis, maar dankzij kennissen.

is in Drentse moreneafzettingen en – tot overmaat van ramp voor de onderzoekers – dat de stukken kleur- en glanspatina hebben; kortom, dat het echte middenpaleolithen zijn. Wanneer W. Roebroeks en medeauteurs de lezers van de Nieuwe Drentse Volksalmanak in de waan brengen, dat de hun zo welgevallige informatie van H. Huisman gebaseerd is op betrouwbaar onderzoek, terwijl ze hun zegsman niet één stuk van Eemster hebben getoond, dan is dat vanuit wetenschappelijk oogpunt zeer bedenkelijk.

De opvattingen van W. Roebroeks over oppervlakteverschijnselen op middenpaleolithen zijn nogal grillig. In 1980 schonk de auteur een “neolithische” kling aan de heer Hutschemakers, maar op grond van zware afrondingen op de dorsale zijde determineerde W. Roebroeks het stuk als een middenpaleolithisch artefact (Zie ook Dijkstra 1995, foto 4A).

W. Roebroeks heeft de artefacten waarop de vondstmelding van Jan Glimmerveen betrekking heeft al eerder gezien in Amersfoort in het bijzijn van meerdere Nederlandse en buitenlandse archeologen. Hij beschouwde de stukken toen als echt en waardevol. Naar zijn mening was het daarom van belang, dat de vondsten officieel werden gemeld. De bijeenkomst vond plaats bij de ROB van 20 tot en met 22 november 2002 in het kader van ‘*Preserving the Early Past. Investigation, selection and preservation of Paleolithic and Mesolithic sites and landscapes*’.

Al veel eerder, in een brief op 2 mei 1986 aan de auteur over de biface / limande (EE-72-1) uit Eemster, schreef W. Roebroeks dat er niets verdachts aan het stuk te zien was. Hij had het artefact kort tevoren ten huize van Ad Wouters gezien en daarbij verklaard dat op de afrondingen na, het stuk net zo'n vers ogend uiterlijk bezat als de stukken die hij op dat moment in de Belvédère had verzameld. In zijn schrijven stelt hij echter, dat hij de biface meer dan vijf jaar geleden had gezien en dat hij toen nog niet in de Belvédère bezig was. Hij vergeet daarbij gemakshalve, dat hij zijn onderzoek bij Maastricht in 1980 begon en dat de eerste opgraving in maart 1981 van start ging⁹.

Vraagtekens over het wetenschappelijke gehalte van het onderzoek door W. Roebroeks en zijn team worden ook opgeroepen door het vergelijken van cortex op vuursteen. Voor zover de auteur weet, wordt in publicaties nergens gewag gemaakt van het feit dat cortex kan worden geclassificeerd in typen of naar bronnen van herkomst. Het is twijfelachtig of men cortex, die vaak afgerond en geërodeerd is, überhaupt kan gebruiken voor een indeling in soorten, die dan kenmerkend zouden moeten zijn voor gebieden van herkomst. Wanneer W. Roebroeks en medeauteurs de lezers van de Drentse Volksalmanak in de waan laten dat het in hun visie toch om zuidelijk materiaal gaat en dit dan met een op onreglementaire wijze van de heer Huisman verkregen informatie confirmeren, dan is wat hun betreft de val gesloten en kan de vondstmelding van Jan Glimmerveen naar de prullenbak worden verwezen.

Het ontbreken van een relevante bemonstering van referentiemateriaal tijdens het bezoek aan de site zet de toon voor het wetenschappelijke gehalte van het onderzoek. Wanneer het team inderdaad op basis van systematisch verzamelde gegevens tot de conclusie zou zijn gekomen, dat de Eemstervondsten als vals dienen te worden beschouwd en dat de middenpaleolithische vindplaats Eemster niet bestaat, dan zou de auteur daar weliswaar enige moeite mee hebben gehad, maar hij zou het hebben geaccepteerd. Hij zou gedacht hebben, dat hij door een geraffineerde vervalser op het verkeerde been zou zijn gezet. Maar in het onderhavige onderzoek wordt niet eens voldaan aan de meest elementaire eisen van empirisch onderzoek. De onderzoeksstrategie is niet expliciet omschreven en het is niet duidelijk hoeveel en welke vondsten men bestudeerd heeft. Men doet kwalitatieve uitspraken zonder bronvermeldingen¹⁰. Hierdoor zijn de uitkomsten van het onderzoek door niemand controleerbaar. Cruciaal in dit opzicht is het feit dat de onderzoeksresultaten van H. Kars ontbreken. Men volstaat met (blz. 108):

9 De vuistbijl uit de Belvédère, gevonden door W. Roebroeks, werd opgeraapt tussen twee later opgegraven concentraties, zonder enige archeologische context; ze zou mogelijk zelfs van een van de vrachtwagens gevallen kunnen zijn die destijds af en aan reden (mondelijke mededeling van J.P. de Warrimont tijdens een excursie op 30 oktober 1982). Deze vuistbijl wijkt qua vuursteen sterk af van de opgegraven stukken uit de twee concentraties. Het artefact werd tóch gepubliceerd in de dissertatie op blz. 113-114 (Roebroeks, 1988), maar onder vondstomstandigheden die sterk afwijken van de door De Warrimont verstrekte informatie. Zou dit artefact nu ook gedegradeerd worden op basis van de door Roebroeks en de zijnen gebruikte argumenten in hun publicatie in de Nieuwe Drentse Volksalmanak (Roebroeks et al., 2004)?

10 Bijvoorbeeld op p. 107: “De cortex van een aantal artefacten doet denken aan vuursteen afkomstig uit zuidelijke rivierafzettingen.” Waar is die gedachte op gebaseerd? Graag hadden wij hierbij een literatuurverwijzing gezien.

“In het kader van dit artikel volstaat de conclusie dat in het algemeen het aantal oppervlaktekenmerken veroorzaakt door verwerking naar beneden toe afneemt.” De resultaten van Kars zijn onderzoek zijn nooit gepubliceerd, dus ook deze conclusie is niet controleerbaar.

Samenvattend komt het er op neer dat men wat keien heeft verzameld op de site, vervolgens een paar uur bij elkaar heeft gezeten en dat men daarna op basis van wat herinneringen de publicatie voor de Nieuwe Drentse Volksalmanak heeft geschreven. Merkwaardig is dat daarbij de gewraakte methode van D. Stapert weer eens van stal is gehaald: natuurlijke stukken steen van een bepaalde site verzamelen en daarna aan artefacten van die site dezelfde eisen stellen op het gebied van oppervlakteverschijnselen. Maar op talloze vindplaatsen, zowel uit het Paleolithicum en het Mesolithicum als uit het Neolithicum komen naast zwerfstenen ook artefacten voor, soms zelfs vervaardigd uit exotische grondstoffen als phtanite d'Ottignies, grès quartzite de Wommersom, grès lustré, allemaal samen opgegraven in hetzelfde archeologisch niveau. Dat is nog nooit aanleiding geweest tot het verdacht maken van steentijdsites, ook niet uit het Midden-Paleolithicum, totdat D. Stapert als beginneling in het vak op die onzalige gedachte kwam en ook al heeft hij daarvoor in de archeologische wereld geen navolgers gevonden, het team van W. Roebroeks meent hem in dit opzicht toch de hand boven het hoofd te moeten houden.

Bezwaarlijk is ook het gebruik maken van vuursteensamples van H. Kars uit andere vindplaatsen dan de Eemstercampagne. Deze zijn nooit gepubliceerd, waardoor de kwaliteit niet controleerbaar is en als referentiemateriaal zijn ze dan ook bedenkelijk, wanneer het niet gaat om werktuigen en afslagen. Ook is niet uit te sluiten dat er niet in vergelijkbare niveaus en horizonten is verzameld. Met deze werkwijze wordt de oplossing van de vraag over “de echtheid van Eemster” niet dichterbij gebracht.

Storend in een wetenschappelijke publicatie is het veelvuldige gebruik van woorden en woordcombinaties als “vrijwel” (blz. 107), “waarschijnlijk” (blz. 107), “vermoedelijk” (blz. 108), “doet denken aan” (blz. 107) en “in bijna alle gevallen” (blz. 108). Dergelijke woorden beginnen te lijken op visionaire uitspraken waarmee denkbeelden als feiten worden gepresenteerd. Erger wordt het nog, wanneer collega's deze “feiten” klakkeloos gaan overnemen als een vaststaande werkelijkheid”, met alle gevolgen van dien. Zeer recentelijk moest de auteur tot zijn verbazing opmerken dat de inhoud van een krantenbericht over een vervalsingkwesitie in Nijmegen, zonder enige nuancering of: zonder blijk van eigen visie, door L. Verhart werd overgenomen.

Tijdens het afsteken van de afgebeelde profielen (fig. 1 en 2) werden vondsten verzameld uit een ongestoorde zone. In profiel 1 werden een viertal vondsten verzameld door de heren C. Franssen, A. Wouters en J.E. Musch (Dijkstra et al., 1986). De vondsten in beide profielen zijn aangeduid met een asterisk. Het tweede profiel, door de auteur gestoken, bevatte één vondst. Hierbij waren de heren Kars en prof L. Jansen aanwezig! Het is volkomen een raadsel waarom dit feit door H. Kars wordt verzwegen. Al deze vondsten werden in een *in situ* context gedaan.

Conclusie

Al met al is het "onderzoek" van Roebroeks en zijn maten een optelsom van gemiste kansen. Wanneer het onderzoek op een wetenschappelijk verantwoorde wijze was uitgevoerd, dan had het een essentiële bijdrage kunnen leveren tot de oplossing van een vraagstuk, dat een deel van de archeologische wereld van Nederland nu al dertig jaar bezig houdt.

Inhoudelijk is er nog een andere conclusie te trekken; namelijk de vaststelling van Roebroeks et al., dat de artefacten van Vermaning niet lijken op de vuursteen die men van het oppervlak heeft geraapt. Deze conclusie heeft in feite verstrekkinge gevolgen. Namelijk dan bestaat er geen steentijd meer; al mijn vindplaatsen uit jong-paleo, meso, en neo zijn dus vals want de artefacten die ik vind lijken helemaal niet op die van natuurlijke vuursteen en meestal ligt er zelfs helemaal geen natuurlijke vuursteen. Valser kunnen ze dus niet zijn. Deze vindplaatsen hebben helemaal geen ijstijd meegemaakt. Maar de natuurlijke vuursteen in Eemster heeft vele ijstijden doorgemaakt t.o.v. van de artefacten van Eemster.

Drs. J. Deeben voegde daar nog aan toe “..verder meen ik me te herinneren dat de artefacten van Jan Glimmerveen (in feite de vondsten van K. Geertsema) echt zijn verklaard. Zij worden nu aangegrepen om de artefacten van Vermaning als vals te verklaren. Blijft dan nog steeds overeind staan dat er in Eemster echte artefacten zijn en Eemster dus een vindplaats is.”

Nu is het een trieste vertoning en men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat het hier niet meer gaat om de wetenschappelijke vaststelling of de vondsten van Tjerk Vermaning echt of vals zijn maar om de bescherming van persoonlijke en / of (archeo-)politieke belangen¹¹.

Misschien moet de vindplaats Eemster alsnog opgeofferd worden door:

A) in de nabije toekomst Midden Paleolithisch onderzoek te ontdoen van emoties en frustraties en daardoor

B) de waarheid naar “boven” te halen.

Soms ook moet men weleens een been amputeren om daardoor een mensenleven te kunnen redden.

Dankwoord

Dit artikel is tot stand gekomen dankzij verschillende personen en met name Jos Deeben en José Schreurs die, ieder op eigen wijze, mij aanmoedigden tot het schrijven ervan en de tekst kritisch doorlazen.

Ook dank aan drs. J. van der Weerden voor zijn waardevolle adviezen, en last but not least aan Anton van der Lee voor het leesbaar maken van deze bevalling. Voor de tekstverwerking ben ik dank verschuldigd aan Meike van Voorst en Lenie Haijemaïje.

---

11 In een gezamenlijk schrijven op 23-12-2003 van de professoren L.P. Louwe Kooijmans en W. Roebroeks aan de APAN staat de volgende verklaring: “Ten tweede wijzen wij u er ten overvloede op dat wij de mening zijn toegedaan dat tenminste de vondsten van Hoogersmilde op grond van een aantal onafhankelijke, archeologische argumenten ondubbelzinnig géén paleolithische artefacten zijn, maar nogal slechte, moderne aanmaak. Alle aangevoerde technische argumenten voor het tegendeel ontkrachten deze opvattingen niet”. Kortom onze mening staat vast en val ons dus niet langer lastig met feiten.

Literatuur:

- Bordes, F. (1961): *Typologie du Paléolithique ancien et moyen. Cahiers du Quaternaire I.* Bordeaux.
- Bordes, F. (1972): *A Tale of two Caves.* New York.
- Bordes, F. (1984): *Leçons sur Paléolithique Tome II : le Paléolithique en Europe.* Paris.
- Bosinski, G. (1967): *Die mittelpaläolithischen Funde im westlichen Mitteleuropa.* (Fundamenta A4) Köln-Graz.
- Dijkstra, P., J.E. Musch en A.M. Wouters (1986): *De Jong-Acheuléen vindplaats Eemster.*(Archeologische Berichten nr. 17). Duizel.
- Dijkstra, P. (1995): *Nogmaals Eemster.* (Archeologie 6, 67-90).
- Lee, Anton van der, (2004/2005): *Eemster nu écht vals?* (APAN/Extern nr. 11, 10-14).
- Roe, D. (1981): *The Lower and Middle Palaeolithic Periods in Britain.* London.
- Roebroeks, W. (1988): *From Scatters to Early Hominid Behaviour; a Study of Middle Palaeolithic Riverside Settlements at Maastricht – Belvédère.* (Analecta Praehistorica Leidensia 21).
- Roebroeks, W. (1990): *Oermensen in Nederland. De Archeologie van de Oude Steentijd.* Amsterdam.
- Roebroeks, W., H.Kars, M.J.L.Th. Niekus en E. Rensink (2004): *Eemster revisited. Evaluatie van een controversieel vondstcomplex.* Nieuwe Drentse Volksalmanak, 106-111. Assen.
- Roebroeks, W. (2005): *De Neanderthaler en zijn voorgangers. Oud en Midden-Paleolithicum.* In: L.P. Louwe Kooijmans: *Nederland in de Prehistorie*, 93-115. Amsterdam.
- Stapert, D. (1976): *Some natural surface modifications on flint in the Netherlands.* Palaeohistoria 17, 7-41.
- Waterbolk, H.T. (2003): *Scherpe stenen op mijn pad. Deining rond het onderzoek van de steentijd in Nederland.* Groningen.
- Wymer, J. (1968): *Lower Palaeolithic Archaeology in Britain.* London
- Zagwijn, W.H. en C.J. van Staalduinen (1975): *Toelichting bij de geologische overzichtskaarten van Nederland.* R.G.D., Haarlem.